

ВПЛИВ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ НА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЗДІБНОСТЕЙ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗВО

Носирева О. В.

старший викладач кафедри іноземних мов
Харківського національного автомобільно-дорожнього
університету
ORCID ID: 0009-0009-5094-496X

Статтю присвячено проблематиці впливу самостійної діяльності здобувачів вищої освіти на формування їхніх професійних здібностей, а також визначенню основних якостей фахівця, формування яких відбувається в освітньому середовищі вищої школи. У статті розглядаються основні професійні вміння та навички, на формування яких впливає процес навчання студентів у закладах вищої освіти, серед яких виокремлюється таке важливе вміння, як здатність до самостійності в навчанні. Вказується на необхідність оптимізації організації учбово-виховного процесу у ЗВО з метою вдосконалення формування відповідних знань, умінь і навичок, що сприяють ефективності самостійної діяльності здобувачів вищої освіти. Відзначається, що одним із головних завдань сучасного навчального процесу є посилення ролі самостійної роботи студентів під час здобуття професійної освіти. У процесі огляду й аналізу спеціальних учбово-методичних і науково-педагогічних джерел розкривається сутність категорії «самостійна робота» як виду пізнавально-практичної діяльності студентів під час навчання в освітньому середовищі ЗВО. Незважаючи на те, що ролі самостійної роботи приділяється значна увага в дослідженнях, педагогічна наука досі не має однозначної відповіді на питання щодо визначення сутності цього поняття. На основі проведеного аналізу дійшли таких висновків: формування умов для ефективної самостійної роботи студента передбачає насамперед їх ґрунтовне науково-методичне забезпечення шляхом подальшого вивчення досвіду вітчизняних і зарубіжних ЗВО, поглиблення теорії самостійної пізнавальної діяльності студентів та розробки на їх основі оновлених методичних рекомендацій.

Ключові слова: самостійна робота студентів, сутність самостійної роботи, навчальний процес, процес навчання, освітнє середовище, вища освіта, заклад вищої освіти, професійні здібності

Nosyryeva O. V. The influence of students' independent work on the formation of professional abilities in the educational environment of a higher educational institution

This paper is devoted to the problem of how students' independent work impacts on the formation of their professional abilities as well as determines the basic qualities of a specialist the formation of which proceed in the education environment of higher education. The article discusses the main professional skills and abilities, which formation is impacted by the process of teaching students at the university, among which such an important skill as the ability of the independent work. The paper points out the need to optimize the organization of the educational process at high school in order to improve these skills and abilities, namely the ratio of those forms of education that form knowledge, skills and abilities and those, that make conditions for the formation of students' abilities for self-study. It is noted that one of the general tasks of the modern educational process is to strengthen the role of independent work as a type of cognitive and practical activity of students while pursuing higher education. In the process of reviewing and analyzing the development state of the problem of the role of independent work in the educational process in special educational and methodical, scientific and pedagogical literature, the essence of the concept of "independent work" as a type of cognitive and practical activity of students in the studying process at university is revealed. It turns out that despite the fact that much attention is paid to the role of independent work, pedagogical science does not have an obvious answer to the question how to define the essence of this concept. Based on this analysis, the following conclusions were reached: the formation of conditions for effective independent work of students involves, first of all, their fundamental scientific and methodological support by further studying the experience of Ukrainian and foreign higher educational institutions, deepening the theory of students' independent cognitive activity and developing scientific and methodological recommendations on its basis.

Key words: students independent work, the essence of independent work, educational process, learning process, educational environment, higher education, institution of higher education, professional abilities

Вступ. Освітня стратегія нашої держави спрямована на подальшу трансформацію та інтеграцію в європейське та світове співтовариство. У зв'язку із цим визначальними тенденціями розвитку вітчизняної освітньої системи стають формування у студентів системного підходу до аналізу складних теоретичних і соціальних ситуацій, стратегічного мислення, виховання соціальної та професійної мобільності. Необхідність підтримання високої конкурентоспроможності на сучасному динамічному ринку праці потребує від них формування прагнення до самонавчання, самовиховання й самовдосконалення впродовж всього життя.

Метою та задачами нашого дослідження є проаналізувати, як самостійна навчальна робота здобувачів вищої освіти впливає на формування їхніх професійних здібностей в освітньому середовищі ЗВО, визначити основні якості майбутнього фахівця, формування яких відбувається в межах цього освітнього середовища, розкрити сутність категорії «самостійна робота».

Методи та методики дослідження. Для досягнення мети та розв'язання задач дослідження використано метод пошуку та порівняльного аналізу теоретичної джерельної бази з метою вивчення стану й обґрунтування проблеми досліджуваної проблематики.

Результати. У сучасний період динамічного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, а також докорінного реформування вітчизняної системи освіти, яка передбачає збільшення частки самостійності учня в організації навчально-виховного процесу, гостро постало питання, пов'язане з кінцевим результатом підготовки здобувачів освіти до соціальної умов сучасного середовища, вдалої адаптації на ринку праці, успішного входження в самостійне життя та самореалізації в сучасному інформаційному суспільстві. Визначення сучасних критеріїв та шляхів модернізації вітчизняної освіти покладено в основу нормативної бази національної освітньої системи України, а саме Закону України «Про освіту» [4] та Закону України «Про вищу освіту» [5], Стратегічного плану діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року [10] тощо.

Метою вищої освіти є формування певних здібностей людини – здобувача освіти, підсилення її потенціалу та надання змоги бути гнучким до змін [10]. Узагальнення задач в освітній сфері нашого століття дає можливість визначити головні якості людини, формування професійних здібностей якої відбувається в освітньому середовищі вищої школи: здатність вчитися самостійно, глобальне мислення, терпимість до відмінностей щодо цінностей і норм моралі, культурна компетентність, функціональна грамотність, екологічність, культура людського спілкування, етичність, естетичність, професійна універсальність, професійна гнучкість, професійність як інтеграція загальної освіченості та ґрунтових спеціальних навичок і вмінь, здатність застосовувати знання в конкретних ситуаціях, самостійність і критичність мислення, відповідальність, дисциплінованість, прихильність до праці, висока культура взаємодії в групах, уміння пристосовуватися до змін, мобільність. Аналіз означених якостей людини – здобувача вищої освіти – доводить, що на сучасному етапі перспективного розвитку вищої школи набуває значення: а) те, як відбувається в навчальному закладі процес навчання, яке культурне середовище оточує тих, хто навчається; б) становлення студента як самостійно критично мислячого суб'єкта – майбутнього фахівця.

З огляду на ці міркування, на сферу впливу вищої школи беззаперечним буде твердження щодо необхідності вдосконалення організації навчально-виховного процесу в закладах вищої освіти. Безперечно, що передусім стосується співвідношення тих форм навчання, які формують знання, вміння, навички й оточення, що створює умови для формування у студентів здатностей до самостійного прийняття рішень, високої професійної мобільності, яка насамперед характеризується здатністю самостійно отримувати необхідні знання, а також безперервністю такої самостійної навчальної діяльності.

Отже, навчальний процес у вищій школі відповідно до вимог часу має бути спрямований на підготовку освіченого фахівця, який вміє ініціативно продуктивно мислити та творчо вирішувати професійні завдання.

Тобто одним із його головних завдань є розвиток у студентів умінь і навичок самостійної роботи на основі засвоєної системи знань; вироблення звички працювати самостійно; формування самостійності як стійкої риси особистості молодого фахівця. Його вирішення тісно пов'язане з посиленням ролі самостійної роботи в навчальному процесі.

Останній приділяється увага вченими в різних аспектах: досліджуються форми і методи її активізації; аналізується об'єм і структура та розробляються засоби управління, планування й організація позааудиторної самостійної роботи; бюджет часу студентів; розглядаються фізіологічні та гігієнічні основи її наукової організації; створюються методики формування у студентів культури розумової праці; розробляються методики розвитку в студентів навичок роботи із спеціальною літературою; досліджуються форми та методи організації самостійної роботи студентів підготовчих відділень і курсів; аналізується процес спадкоємності методів і форм самостійної роботи в загальноосвітніх школах і ЗВО [1; 6; 8].

Аналізуючи стан розробленості проблеми, можна стверджувати, що наука не має однозначної відповіді на питання про сутність самостійної роботи, що, зі свого боку, вказує на складність дослідженої категорії та може ускладнювати її організацію. Тому дослідження цього питання сьогодні є актуальним. Позиція офіційної української педагогіки щодо розуміння поняття «самостійна робота» викладена в Українському педагогічному словнику за редакцією С. У. Гончаренко, де зазначається, що «самостійна навчальна робота – це різноманітні види індивідуальної і колективної діяльності», що здійснюється в аудиторний або позааудиторний час за завданням і під керівництвом, але без безпосередньої участі педагога. Виконання цих завдань потребує самостійного їх вирішення й активної розумової діяльності на основі раніше засвоєних знань [2, с. 297].

Відповідно до Положення про організацію освітнього процесу та практичну підготовку, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України [8], визначено чотири форми організації навчального процесу в освітніх закладах. Освітній процес здійснюється за такими формами:

- 1) навчальні заняття, включно з індивідуальними навчальними заняттями;
- 2) самостійна робота, включно з виконанням індивідуальних завдань;
- 3) практична підготовка;
- 4) контрольні заходи, включно з атестацією здобувачів освіти.

Самостійна робота є важливою складовою у засвоєнні програмних результатів навчання поряд з аудиторною роботою. Вона є основою підготовки здобувача як фахівця, забезпечує набуття ним прийомів пізнавальної діяльності, інтересу до творчої роботи, здатність вирішувати науково-теоретичні та практичні завдання.

«Самостійна робота» як предмет дослідження визначається як «форма організації освітнього процесу, що передбачає засвоєння здобувачем освіти навчального матеріалу у вільний від навчальних занять час під методичним керівництвом викладача, але без його безпосередньої участі, яка може здійснюватися у формі виконання індивідуальних завдань». Обсяг і завдання із самостійної роботи з кожної навчальної дисципліни визначаються навчальною програмою та регламентуються навчальним планом спеціальності. Зміст самостійної роботи відповідно до конкретної дисципліни визначається навчальною програмою певної дисципліни, навчально-методичними матеріалами до неї, завданнями та вказівками викладача. Зазначається, що самостійна робота студентів є основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Вона, як складова цілісного процесу навчання, має ту саму мету та завдання, що і навчальний процес загалом: гармонійна організація навчально-виховної діяльності, спрямованої на досягнення найвищих педагогічних результатів та досвіду [11].

Деякі дослідники, як-от Я. Хендлер, В. Козаков, Р. Нізамов, Ю. Соколовський та ін., під поняттям «самостійна робота» розуміють пізнавальну діяльність студентів з оволодіння науковими знаннями і практичними навичками, їхню активну інтелектуальну діяльність в усіх формах навчально-виховного процесу й науково-дослідної роботи під безпосереднім керівництвом викладача або без нього. Центральним її елементом і рушій-

ною силою виступає злагоджена взаємодія учіння студента. Поняття «учіння» передбачає навчальні дії учня, спрямовані на засвоєння знань, умінь і навичок (викладання). Від того, як добре він навчився працювати з конспектом, підручником або науковою літературою, планувати свою навчальну діяльність, залежить не лише об'єм набутих знань, але й формування особистості та стилю роботи майбутнього фахівця. Отже, ця група авторів дотримується думки, що самостійна робота студента є специфічним видом діяльності учіння, який передбачає дослідження двох цілей: формування такої риси як самостійність, тобто здатність самому організовувати й реалізовувати свою діяльність (спеціальна мета), та розвиток здібностей, умінь і навичок (основна мета діяльності учіння). Як і будь-який інший вид пізнавально-практичної діяльності, вона являє собою єдність зовнішнього та внутрішнього аспектів. До зовнішньої сторони належать наочно сприймані дії (організація робочого місця, техніка читання й запису прочитаного, способи фіксації тексту виступу тощо), а до внутрішньої – прийоми самоактивізації, саморегуляції, самоконтролю процесів уваги, волі, мислення, мовлення, уяви тощо.

Науковці, що розглядають поняття «самостійна діяльність» як процес відображення й перетворення об'єктивної діяльності (М. Гарунов, Н. Контрович, Р. Лозовська, П. Підкасистий), стверджують, що самостійна робота виступає засобом організації навчального або наукового пізнання у своїй двоєдиній якості: з одного боку, це навчальне завдання, тобто те, що повинен виконати студент, з іншого – це форма прояву ним певного способу діяльності для виконання відповідного навчального завдання, що приводить його врешті-решт або до зовсім нового, раніше не відомого йому, а часом і суспільству, або до поглиблення й упорядкування вже отриманих знань. Вибраний підхід до розгляду сутності самостійної роботи дає можливість насамперед підходити до неї з позиції самостійної діяльності, що зовні характеризується наявністю в ній таких ланок: виділення студентом загальних і окремих підсвідомих завдань (уміння вибрати мету, бачити завдання); визначення засо-

бів та дій, адекватних шляхів її вирішення (уміння вибрати шляхи й засоби для їх вирішення); виконання операцій контролю за вирішенням поставленого завдання.

В інших роботах (Н. Дидусь, О. Леонтьєв, Г. Сеїтова) підкреслюється, що під «самостійною роботою» ми розумітимемо кожну організовану викладачем активну діяльність студентів, спрямовану на виконання поставленої дидактичної мети в спеціально відведений для цього час. Далі автори визначають дидактичні завдання самостійної роботи студентів. До них вони відносять: пошук знань; їх осмислення й закріплення; формування та розвиток практичних навичок, а також інтелектуальних, організаційних, гностичних умінь; подальше узагальнення й систематизацію знань у міру просування того, хто навчається, від нижчого до вищого ступеня свого становлення як фахівця, професіонала. Звідси самостійна робота визначається як засіб організації, педагогічного керівництва, управління навчально-пізнавальною діяльністю студента, яку він здійснює в системі як аудиторних, так і позааудиторних занять.

Існує думка (В. Граф, Б. Єсіпов, І. Іл'ясов, В. Ляудис), що самостійна робота не є самостійною діяльністю, а є особливою системою педагогічних умов, що забезпечують управління навчальною діяльністю майбутніх фахівців, і протікає у відсутності викладача без його безпосередньої участі. Допомога педагога реалізується опосередкованим шляхом через спеціальну організацію всіх компонентів навчання в умовах самопідготовки. Самостійна робота є частиною системи навчання, у якій своїми засобами і в специфічних умовах вирішуються ті самі завдання.

Як показав аналіз, у більшості випадків підходи до визначення категорії «самостійна робота» відрізняються змістовною різноманітністю [1], які, зі свого боку, не протиставляються один одному, оскільки відображають багатозначність дослідженої категорії [6], а інколи, навпаки, поєднують в собі декілька її ознак [7].

На відміну від вищезазначеного підходу, існують деякі педагогічні праці, у яких поняття «самостійна робота», «самостійна

діяльність», «самоосвіта» не розрізняються. Їхні автори прирівнюють ці поняття одне до одного і не вбачають в них істотної різниці; інші вважають самоосвіту складовою самостійної роботи; треті, навпаки, – частиною студентської самоосвіти.

Деякі автори вважають за потрібне аналізувати зміст цільової установки в праці студентів і виділяють діяльність, що спрямована на надійне засвоєння інформації, яка вивчається, визначаючи її як самопідготовку, а під самостійною роботою розуміють пошук нових ефективних шляхів в оволодінні тією чи іншою дисципліною.

Інші автори у своїх дослідженнях і рекомендаціях досить впевнено вказують на те, що шкільні методи самостійної роботи мало-придатні до системи навчання у ЗВО, тому студентів, починаючи з першого дня їх перебування в університеті, потрібно навчати систематично й інтенсивно самостійно працювати в аудиторії, в лабораторії, в бібліотеці, щоб вони якнайшвидше оволоділи навичками самостійної навчальної діяльності й увійшли в ритм творчого студентського життя. Але згодом, після закінчення ЗВО, фахівець повинен не тільки добре виконувати свої виробничі функції, але й вміти навчатись. І тому саме в університетському освітньому середовищі студент повинен максимально оволодіти методикою самонавчання для подальшого самостійного опанування найновішими досягненнями науки і техніки.

Висновки. Таким чином, підводячи підсумок огляду й аналізу наукових і науково-методичних матеріалів досліджень у сучасній педагогічній літературі проблем самостійної навчальної роботи студентів, можна зробити такі висновки:

1) існуючі на сьогодні педагогічні дослідження не повною мірою відображають всю багатоплановість досліджуваної проблеми в умовах трансформації вищої освіти і входження її в світову освітню систему й інформаційних викликів;

2) не викликають сумніву твердження вітчизняних дослідників самостійної роботи студентів, що вона є організованою викладачем за активної діяльності студента та спрямованою на виконання поставленої дидактичної мети, але здійснюється без безпосередньої участі викладача;

3) самостійна робота студентів потребує від викладача ретельного її планування з урахуванням змісту та значення конкретної навчальної дисципліни, спеціальності й загальних дидактичних завдань навчального курсу;

4) створення умов для ефективної організації самостійної навчальної роботи студентів припускає насамперед ґрунтовне науково-методичне їх забезпечення шляхом подальшого вивчення досвіду вітчизняних та іноземних вищих навчальних закладів, поглиблення теорії самостійної пізнавальної діяльності студентів і розробки на її основі науково-методичних рекомендацій.

Список використаних джерел

1. Буряк В. К. Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра. *Рідна школа*. 2001. № 9. С. 49–51.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь. 1997. 373 с.
3. Друзь І. М. Самостійна робота студентів як важливий чинник професійної підготовки. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2011. № 30–31. С. 127–133.
4. Про освіту : Закон України від 5 вересня 2017 року № 2145-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
5. Про вищу освіту : Закон України від 1 липня 2014 року № 1556-VII2014. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
6. Королюк О. М. Категоріальний аналіз поняття «самостійна робота». *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. С. 87–90. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1377/1/99.pdf>.
7. Костюк Т. С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. Київ : Вища школа. 1989. 40 с.
8. Кріт Н. В. Формування вмінь самостійної роботи з підручником у процесі навчання фізичної географії учнів 6–8 класів. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Київ, 2017. 240 с.
9. Мороз В. Д. Самостійна навчальна робота студентів : монографія. Харків : ХМК. 2003. 64 с.
10. Стратегічний план діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року. URL: <https://mon.gov.ua/strategichniy-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku>.

11. Типове положення про організацію освітнього процесу в закладах фахової передвищої освіти та Положення про практичну підготовку здобувачів фахової передвищої освіти : наказ від 2 травня 2023 р. № 510. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1054-23#Text>.

References

1. Buriak, V.K. (2001). Samostiina robota yak vyd navchalnoi diialnosti shkoliara [Independent work as a type of learning activity]. *Ridna shkola – Native school*, 9, 49–51 [in Ukrainian].
2. Honcharenko, S.U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv : Lybid. 373 p. [in Ukrainian].
3. Druz, I.M. (2011). Samostiina robota studentiv yak vazhlyvyi chynnyk profesiinoi pidhotovky [Students' independent work as an important factor in professional training]. *Problemy inzhenerno-pedahohichnoi osvity – Problems of engineering and pedagogical education*, 30–31, 127–133 [in Ukrainian].
4. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 5 veresnia 2017 roku № 2145-VIII [Law of Ukraine “On Education” dated September 5, 2017, No. 2145-VIII]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
5. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2014 roku № 1556-VII2014 [Law of Ukraine “On Higher Education” dated July 1, 2014, No. 1556-VI]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
6. Koroliuk, O.M. (2006). Katchorialnyi analiz poniattia “samostiina robota” [Categorical analysis of the concept of “independent work”]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Bullet of the Ivan Franko Zhytomyr State University*, pp. 87–90. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1377/1//99.pdf> [in Ukrainian].
7. Kostyuk, T.S. (1989). Navchalno-vykhovnyi protses i psykholohichni rozvytok osobystosti [Educational process and phychological development of the individual]. Kyiv : Vyshcha shkola – High school, 40 p. [in Ukrainian]
8. Krit. N.V. (2017). Formuvannia vmin samostiinoi roboty z pidruchnykom u protsesi navchannia fizychnoi heohrafiï uchniv 6–8 klasiv [Formation of skills for independent work with a textbook in the process of teaching physical geography to students in grades 6–8]. *Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata pedahohichnykh nauk – Thesis for the degree of Candidate of Pedagogic Science*, Kyiv. 240 p. [in Ukrainian].
9. Moroz, V.D. (2003). Samostiina navchalna robota studentiv: monohrafiia [Independent study work of students: Monograph]. Kharkiv: KhMK. 64 p. [in Ukrainian].
10. Stratehichniy plan diialnosti Ministerstva osvity i nauky Ukrainy do 2027 roku [Strategic plan of the Ministry and Science of Ukraine until 2027]. URL: <https://mon.gov.ua/strategichniy-plan-diyalnosti-mon-do-2027-roku> [in Ukrainian].
11. Typove polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu v zakladakh fakhovoi peredvyshchoi osvityta Polozhennia pro praktychnu pidhotovku zdobuvachiv fakhovoi peredvyshchoi osvity: nakaz vid 2 travnia 2023 r. № 510 [Typical regulations on the organization of the educational process in institutions of professional pre-high education Regulations on practical training of providers of professional education: Order No. 510 dated May 2, 2023]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1054-23#Text> [in Ukrainian].